

Osmanlı'nın Son Cihan Projesi Kudüs Selâhaddin Eyyûbi Külliye-i İslâmiyesi

Kenan Ziya Taş

İstanbul, Post Yayınları, 2016, 165 sayfa, ISBN: 978-605-836-8-1.

Yıldız ELKUŞ*

Kitabın yazarı Balıkesir Üniversitesi Tarih bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Kenan Ziya Taş, Ankara Üniversitesi Dil Tarih- Coğrafya Fakültesi'nden mezun olmuş daha sonra Osmanlı Tarihi alanında uzmanlanmıştır. Yayınlanmış 100'ü aşkın makalesi ve 10 kitabı bulunmaktadır.

Son kitabı olan “Osmanlı’nın Son Cihan Projesi Kudüs Selâhattin Eyyûbi Külliye-i İslâmiyesi” adlı kitabı sekiz bölümden oluşmaktadır. Kitabın giriş bölümünde Kudüs’ü tekrar İslam dünyasına kavuşturan, Haçlılara verdiği başarılarıyla tanınan Selâhattin Eyyûbi hakkında bilgi vermektedir. Selâhattin Eyyûbi, Haçlılara karşı mücadele edip onlardan Kudüs’ü yeniden fethetmesi ile tanınan İslâm kahramanı ve aynı zamanda kendi adına nispetle kurulan Selâhattin Eyyûbi hanedanının da ilk hükümdarıdır. 1138’de Tikrit’te doğmuştur. Mısır’a tam anlamıyla hâkim oldu ve orduyu yeniden teşkilatlandırma yoluna gitti. Sünnî medreseler açtı. Selâhattin, 1170-1173 yılında Kudüs Haçlı Krallığına karşı sefere çıkmıştır. 1187’de Kudüs’ü kuşattı. 2 Ekim 1187 Cuma günü Kudüs’ü fethetti. Kudüs’ün düşmesi üzerine bütün Batı Avrupa ülkelerinin katıldığı yeni bir haçlı seferi düzenlendi. 2 yıla yakın süren şiddetli savaşlar yapıldı. 2 taraf arasında 1192 tarihinde anlaşma yapıldı ve kısa süre sonra Selâhattin Eyyûbi Dımaşk’ta vefat etti. Türkler, Selâhattin devrinde Mısır, Libya, Kuzey Sudan, Hicaz, Yemen gibi yerlere hâkim olmuş bu hâkimiyet asırlarca devam etmiştir. Selâhattin Eyyûbi, kuvvetli bir ordu, iyi çalışan bir devlet teşkilatı kurmuştur. Fâtımî hilâfetini yıkararak bölgedeki ideolojik parçalanmaya son vermiştir. İkinci büyük başarısı, Kudüs’ü ve haçlıların elinde olan birçok yeri kurtarmasıdır. Kudüs’ü geri alması İslâm dünyasının en ünlü kahramanları arasında yer almasını sağlamıştır. Onun faaliyetleri kendisinden sonra gelen devlet adamlarına örnek teşkil etmiş, Suriye ve Mısır, İslâm dünyasının önemli ilim merkezi haline gelmiştir. *Selâhattin Eyyûbi, “hâdimü’l-haremeyn” unvanını kullanan ilk hükümdar olmuştur.* (s.19). Mehmet Âkif Ersoy onu “*Şark’ın en sevgili sultanı*” olarak nitelendirir. (s.20). Daha sonra Kudüs’ün her üç semavi din için önemini zikretmiştir. Kudüs, her üç semâvî din içinde çok önemli bir yere sahip kutsal sayılan bir şehirdir. *Müslümanlar ilk dönemde Kudüs şehri için “İliya” adını kullanıyordu.* (s.20). Kudüs, bugün Filistin denilen siyasi coğrafyanın merkezidir. Kudüs, Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra 1831 yılına kadar Şam, 1841-1865 arası Sayda Eyâletine bağlanmış, sonra bu ikisi birleşerek “Suriye Vilâyeti” adını almıştır. Yahudiler, özellikle 1882 yılında Rusya’da zulme uğramasının ardından Filistin’de bir devlet kurma düşüncesiyle başlattıkları göç neticesinde Osmanlı devleti, göçü engellemek için bir takım tedbirler almış buna rağmen Yahudiler, gayri resmi yollarla da olsa Filistin bölgesine yerleşmeyi başarmışlardır. Osmanlı Devleti de bölgeye gerekli hassasiyeti göstermiştir. Devlet idaresi, bölgede bulunan cemaatlerin gerek kendi aralarında gerekse birbirleriyle olan ilişkilerinde hâkim rolü üstlenerek bölge halkının dini inançları çerçevesinde huzur ve güven içerisinde hayatlarını sürdürmelerini sağlamıştır. Dini merkez olma özelliğinin çok baskın olması şehrin iskânının ve fizikî yapısını daha derinden etkilemiştir. Cemaatlerin mensup oldukları dinlere göre farklı mahallelere yerleşmişlerdir. Kudüs’te mahalleler XIX. Yüzyılın ikinci yarısına kadar surlar içinde kalmıştır. Abdülhamid döneminde Suriye’deki önemli görevlerde yer alan Cemal Paşa’dan ve anılan dönem için etkin rollerinden bahsetmektedir. Asıl adı Ahmet Cemal Paşa olan, Osmanlı Devletinin son on yılına (1908-1918) damgasını vuran üç paşalar (Talat-Enver-Cemal) iktidarı olarak da bilinen İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin önde gelen üç yöneticisinden biridir. Aktif subay olarak hizmet etmesinin yanında politika ile de içli dışlı idi. Cemiyetin askeri kanadını oluşturmuştur. Pınarhisar Savaşı’nda ilk

mağlubiyetini aldı. Fransız yanlısı olarak bilinen Cemal Paşa, savaş öncesinde destek almak için Fransa'ya gittiyse de başarılı olamadı. Alman yanlısı Enver ve Talat Paşalarla birlikte Osmanlı-Alman ittifakını desteklemek zorunda kaldı. Ermeni komiteciler tarafından şehit edildi. Kars Kapı Şehitliğine defnedildi. I. Dünya Savaşı'nda Filistin cephesinde görev almıştı. *Falih Rifki; Cemal Paşayı Talat ve Enver Paşa ile karşılaştırırken, Enver ve Talat Paşayı muhafazakâr, Cemal Paşayı yenilikçi kabul eder.* (s.26). Ayrılıkçılığın Osmanlı devletini yıkmaya azmettiğine inanmaktadır. Bu sebeple Adana'daki görevi sırasında Ermeni, Bağdat'tayken de Arap milliyetçiliğine göz açtırmamıştır. Cemal Paşa, Suriye'deyken bayındırlık hizmetleri, yöredeki arkeolojik özellikler, eğitim ve toplumsal hizmetlerin yaygınlaşması için uğraşmasıyla ön plana çıkmıştır.

İkinci bölümde Külliye'nin kuruluşunu, bulunduğu yeri ve Cemal Paşa'nın buradaki rolünden bahsetmektedir. Selâhattin Eyyûbi, 1187'de Kudüs'ü fethettikten sonra burada büyük bir medrese inşa ettirmiştir. Bu medrese zaman içinde çeşitli değişikliklere rağmen Osmanlı devrine ulaşmış ve "Selâhattin Eyyûbi Külliye-i İslâmiyesi" ismiyle bir Osmanlı okulu haline almıştır. İkinci Abdülhamid Han, 1884 tarihli bir iradesi ile Kudüs'teki yabancı okulların sayıca çokluğuna karşılık Osmanlı okullarının artırılması için gerekli tedbirin alınmasını istemişti. Bu anlayışın bir anlamı olarak kurulan Selâhattin Eyyûbi Külliye-i İslâmiyesi, 1915 yılında Kudüs'te kuruldu. Külliye'nin kurulduğu mekânlardan bir kısmı bugün Kutsal kilisenin arkasında Hankâh camiinin bulunduğu yerdir. Bu cami Ortaçağ mimarisinin tüm özelliklerini korumaktadır. Hristiyanlar, Mescid-i Aksa'nın kuzeyindeki yerin Hz. Meryem'in anne ve babasının evi olduğuna inanır, İranlılar'ın işgali sırasında yıkılmış ve daha sonra Haçlılar tarafından tekrar inşa ettirilmiştir. Selâhattin Eyyûbi bu kiliseyi tekke ve medreseye çevirmiştir. Kudüs'te Selâhattin Eyyûbi tarafından kurulan ve daha sonra Fransızların eline geçip kilise olan, onlardan da Yunan Katoliklerin patriğine intikal etmiş olan medrese ve binalar, Selâhattin Eyyûbi Medresesi'ni yeniden hizmet verebilecek ilmi bir müessese haline getirmiştir.

Bölgedeki eğitim öğretim açısından önemli role sahip, İttihat ve Terakki'nin üç liderinden biri olan Ahmet Cemal Paşa, İttihat ve Terakki'nin de esas görüşü olan Türkçülük fikrinin şiddetli bir takipçisiydi. Cemal Paşa, Kanal seferini icra etmek, hem de bölgedeki otorite boşluğunu doldurmak amacıyla İttihat ve Terakki yönetimince IV. Ordu Kumandanlığına getirilmiştir. Arap milliyetçiliğine engel olmak amacıyla tehcire maruz kalan Ermenileri Suriye'de iskân ettirmiş ve uzlaşmacı siyasetinin bir göstergesi olarak bu tür ayrılıkçı oluşumlar içerisinde yer alanları halifenin bayrağı altında birleştirmeye davet etmiştir.

Üçüncü ve dördüncü bölümde Külliye'nin talimatnâme muhtevasına yer vermiş; idari işlerin nasıl olacağı, hangi derslerin işleneceği, okula kabul şartları, sınavları, öğrencinin görev ve davranışları gibi konularda biz okuyuculara bilgiler sunmaktadır. Külliye'de; ilahiyat, hukuk, siyasal bilimler, edebiyat, fen, sağlık bilimleri alanında dersler verilmektedir. Ayrıca; İslam coğrafyasının tabii ve yaygın dili olan Arapça, Farsça ve Türkçe'nin yanında Almanca, Fransızca, İngilizce ve Rusça dersleri de

mevcuttur. Hat ve resim derslerinin konulmuş olması da eğitimin sanat yönünü tamamlayıcı unsur olmuştur.

Beşinci bölümde Kudüs'ü Ortadoğu ve Osmanlı içinde değerlendirir. Ve Cemal Paşa ve Halide Edip'in öne çıktığı eğitim hamlelerini anlatır. Kudüs, tarih boyunca çeşitli adlarla anılmıştır. *Bugünkü Kudüs şehri, bilinen en eski dönemlerde büyük bir tanrı adı olduğu ifade edilen ve İbranice'de barış anlamına gelen "salem" sözü ile irtibatlandırılmaktadır. Şehir, Müslümanlar tarafından fethedilince şehre "Beytü'l Makdis" veya "Beytü'l Mukaddes" denilmeye başlandı. Memlûklüler döneminde kutsal yer anlamına gelen "Kudüs" denilmeye başlanmıştır. Batı dillerindeki karşılığı "Jerusalem"dir.* (s.61). Selâhattin Eyyûbi Külliyesi'nin bulunduğu Kudüs, Ortadoğu'nun kalbi durumundadır. Bu dönemde Osmanlı hâkimiyetinde bulunmasına rağmen tarihin bilinen en eski dönemlerinden bu yana hep önemli ve üzerinde herkesin şöyle ya da böyle söz hakkı olduğu bir merkezdi. Ona bu özelliği; Yahudilik, Hristiyanlık, Müslümanlık gibi üç semavi dinin mukaddes kabul ettiği bir merkez olması sağlıyordu. Kudüs'ün merkezlik yaptığı Filistin, Ortadoğu'da varlığı istenen düzenin ana üssünü teşkil ediyordu. Bu sebeple dünya siyasetinin en önemli parçasıydı. İngiltere için Filistin, Hint sömürmesine ulaşım yolları üzerinde stratejik öneme sahiptir. Fransa bölgede nüfus kurmuş, Fransa'nın önemli bir ticaret merkezi haline gelmiştir. Almanya'nın doğuya açılma politikasında, Rusya ise kendi nüfus alanını artırıp genişletme peşindedir. Bu şekilde Kudüs, dünya siyasetinde ekonomik rekabetin dışında, güç gösterisi yapılan bir sahne hüviyeti kazandı. İslâm hâkimiyetinin istikrar kazandığı dönemlerden ve bunu tâkiben Osmanlı mülkünün bir parçası haline geldiği 16. Yüzyıldan itibaren Kudüs, siyasi anlamda problemlili bir merkez olmaktan çıkmış ve Osmanlı devletinin uyguladığı idare anlayışına bağlı olarak diğer idari bilimler gibi idare edilmeyi sürdürmüştü. Osmanlı devletinin batı karşısında zayıflamaya başladığı dönem olan 18. yy.dan başlayıp giderek artan bir şekilde Batı'nın müdahalelerine açık hale geldi. 1884 yılında Abdülhamid döneminde, çıkarılan bir irade ile Kudüs'teki yabancı okulların sayıca çokluğuna karşılık Osmanlı okullarının artırılması için gerekli tedbirler alınmıştır. Bölgedeki eğitim-öğretim alanında öne çıkan Cemal Paşa, Ortadoğu'da gerçekleştirilen casusluk faaliyetlerine ortaya çıkarmış ve bölgenin Osmanlı toprağı kalması amacıyla basın, eğitim-kültür, imar-iskân ve ekonomi alanlarında oldukça kapsamlı icraatlar yapmış bazen Osmanlıcılık, bazen de İslâmcılık olgularını ön plana çıkartarak büyük çaba sarf etmiştir. 1916'da Halide Hanım'a mektup yollamış ve Suriye'ye davet etmiştir. Mektubunda; Suriye'deki Fransız okullarını kapatmaya mecbur olduğunu vurgulamış bunların yerine Araplara eğitim verecek yeni okulların açılması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca altyapı ve öğretmen eksikliğinin tamamlanabilmesi için Halide Edip'ten yardım istemiştir. Halide Edip, Suriye ve Beyrut'a gitmiş ve yapmış olduğu incelemeler sonucunda hazırlamış olduğu raporlara göre Lübnan, Beyrut ve Şam vilayetleri ortak bir eğitim sistemi altında birleştirilmeliydi. Bölge halkından okullara haddinden fazla ilgi gösterilmiştir. Ancak Halide Edip'in daha sonradan da Cemal Paşa'nın Suriye'den ayrılması sonucunda eğitim hamleleri yarıda kalmıştır. Kudüs, yaşayan üç semavi din içinde çok önemli bir yerdir. Fakat bu

konumu tarih boyunca pek çok sıkıntının da yaşanmasına sebep olmuştur. Zira üç dinin temsilcileri de bu bölgenin hâkimi olabilmek için tarih boyunca mücadele etmişlerdir. Bu mücadele günümüzde de devam etmektedir. Muhtemelen gelecekte de devam edecektir. Bölge için ilk mücadele Yahudiler-Hristiyanlar arasında, İslâmiyetin yayılmasından sonra Müslümanlarla Hristiyanların mücadelesine dönüşmüş Yahudilerde Müslümanların yanında yer almıştır. 20. Yüzyıldan itibaren Müslümanlarla Yahudiler arasında yoğunlaştı.

Bir sonraki bölümlerde; Külliye'nin talimatnamesinin orijinal metninin yer alması, kitabelerin ve döneme ait fotoğraflarla desteklemesi bakımından önem arz etmektedir.

Sonuç itibariyle; üç semavî din ve siyasi-stratejik önem taşıyan Kudüs, dünya siyasetinde sözü geçen devletlerin sahip olmak istediği bir yer olup Ortadoğu'nun kalbi konumundadır. Asırlardır hatta bugün ve kuvvetle muhtemel gelecekte de güç gösterilerinin yapılacağı herkesin hak iddia ettiği yegâne şehir konumundadır. İkinci Abdülhamid Han, yabancı okulların tehdidini bilerek Osmanlı okullarının artırılması için gerekli tedbirlerin alınmasını istemişti. Bu anlayışın devamı olarak Osmanlı, Türk ve İslâm dünyasının lideri olduğunun farkında olarak yeniden bir cihan hâkimiyeti tesis etme anlamında Kudüs'te 1915 yılında "Selâhattin Eyyûbi Külliye-i İslâmiyesi" adıyla bir okul kurdu. Bu okul; yabancı okullara karşılık kurulan, dünya çapında ve eğitim anlamında önemli adımların atıldığı hem eğitim hem dini hem de siyasi olarak dikkatleri çeken bir okul olmuştur. Kitap bu bağlamda, Osmanlı'nın son dönem için yabancı okullara karşı verdiği mücadeleleri de anlatmaktadır. Osmanlı'nın son dönemlerinde de olsa büyük işlere imza attığının da göstergesidir. Kitabın dili anlaşılır ve herkesin kolaylıkla okuyabileceği ve konusu itibariyle de her zaman konuşulacak, tartışılacak konu olması hasebiyle en azından dünya siyasetinin döndüğü yer sayılması bakımından, bakış açısı kazanmak ve orada verilen mücadeleleri daha yakinen tanımak için herkesin okumasını tavsiye edeceğim bir kitaptır.

